

М. В. Удод, кандидат юридичних наук, доцент
кафедри державно-правових дисциплін
Донецького національного університету
О. Г. Літус, координатор юридичної клініки
економіко-правового факультету
Донецького національного університету

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

У статті розглянуто особливості притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності. Запропоновано передбачити в адміністративному законодавстві юридичну особу як суб'єкта адміністративної відповідальності; включити до КУпАП визначення адміністративного правопорушення юридичної особи.

В статье рассмотрены особенности привлечения юридических лиц к административной ответственности. Предложено предусмотреть в административном законодательстве юридическое лицо в качестве субъекта административной ответственности; включить в КУоАП определение административного правонарушения юридического лица.

In the article the features of bringing in of legal entities are considered to administrative responsibility. It is offered to foresee a legal entity as subject of administrative responsibility in an administrative legislation; to plug in a code about the administrative crimes of determination of administrative crime of legal entity.

Ключові слова. Адміністративна відповідальність, юридична особа, склад адміністративного правопорушення, вина юридичної особи.

Вступ. Довгий час у юридичній літературі дискусійним було питання про те, чи підлягають юридичні особи адміністративній відповідальності. Велика кількість країн, які зіткнулися зі швидким зростанням правопорушень, вчинених корпораціями, пішла шляхом упровадження інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб (це такі країни, як Німеччина, Італія, Португалія). Слід також зазначити, що цей інститут застосовується в юридичній практиці Європейського Союзу. Таким чином, простежується певна світова тенденція у вирішенні даного питання.

© М. В. Удод, О. Г. Літус, 2010

Згідно з чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення України (далі – КУпАП) суб'єктами адміністративної відповідальності є лише фізичні особи. Разом з тим нормативні акти податкового, митного, антимонопольного законодавства, на відміну від норм КУпАП, передбачають притягнення до відповідальності не лише фізичних, а й юридичних осіб, що повністю обґрунтовано в умовах швидкого розвитку підприємництва, становлення ринкової економіки й усунення пріоритету будь-якої форми власності.

У нашій державі інститут відповідальності юридичних осіб необхідний і виправданий ще й тому, що в Україні діє безліч суб'єктів господарювання (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та інші), які часто не мають, на відміну від державних підприємств, чіткої і формально встановленої структури управління або приховують її. Внаслідок цього виникають труднощі під час розв'язання конфліктів із законом та з'ясування сфер компетенції співробітників, значно ускладнюється залучення до відповідальності винних осіб.

Постановка завдання. Мета даної статті: з'ясувати особливості застосування адміністративної відповідальності до юридичних осіб.

Результати дослідження. Відповідь на питання, чи є юридичні особи суб'єктами адміністративної відповідальності, намагалися дати багато вчених-адміністративістів. Серед них В. Кротюк, А. Іоффе, Д. Лук'янець, Л. Кравченко, О. Плетньова, Є. Герасименко, В. Стефанюк, І. Голосніченко, М. Михеєнко, Ю. Колесниченко, Д. Лук'янець, Е. Овчарова, О. Зима та ін. Більшість з них схиляються до думки, що юридичні особи виступають суб'єктами адміністративної відповідальності. Так, В. Кротюк, А. Іоффе, Д. Лук'янець вважають, що юридичні особи не є суб'єктами адміністративних правопорушень у контексті КУпАП, але адміністративні відносини в широкому розумінні охоплюють і відносини за участю юридичних осіб [1, 31]. Проте Л. Кравченко та О. Плетньова стверджують, що в умовах розвитку ринкових відносин і появи великої кількості суб'єктів підприємницької діяльності різних організаційно-правових форм норми чинного КУпАП України стосуються не лише фізичних осіб, а й юридичних [2, 69]. До такої думки схиляється Є. Герасименко [3, 8].

Таку позицію можна вважати цілком правильною, оскільки нині прийнято достатньо нормативно-правових актів, які дозволяють застосовувати заходи адміністративного впливу до юридичних осіб. Так, в

Особливій частині КУпАП міститься значна кількість юридичних складів, суб'єктом яких є юридична особа. Ст. 334 Митного кодексу України передбачає, що відправлення без дозволу митного органу транспортного засобу, який перебуває під митним контролем, тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб підприємств до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Крім того, у 2009 р. Верховна Рада України прийняла Закон "Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень", який встановлює відповідальність юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних правопорушень, а також визначає порядок притягнення до відповідальності. Ст. 4 цього Закону закріпила, що на юридичних осіб судом можуть бути накладені такі види стягнень: штраф; заборона займатися певним видом діяльності; конфіскація майна; ліквідація юридичної особи.

Разом з тим, незважаючи на законодавче врегулювання розглянутого питання, як у теорії, так і на практиці постійно виникають питання, пов'язані з притягненням до відповідальності юридичних осіб за адміністративні правопорушення: яким має бути склад правопорушення? чи є вина необхідним елементом складу правопорушення?

Адміністративна відповідальність має ряд характерних рис:

1) підставою адміністративної відповідальності є тільки те правопорушення, за здійснення якого передбачено адміністративне покарання. Порядок і підстави застосування адміністративної відповідальності встановлено КУпАП;

2) суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути фізичні та юридичні особи, які притягаються до відповідальності за такі провини, як невиконання або порушення правил дорожнього руху, охорони природи та ін. До адміністративної відповідальності притягуються також посадові особи за протиправні діяння, видання наказів, що порушують законодавство, неприйняття заходів із забезпечення виконання правил підлеглими особами тощо. Перераховані вище суб'єкти є суб'єктами застосування заходів адміністративних покарань. Фізичні особи притягуються до адміністративної відповідальності після досягнення 16 років. Суб'єктом притягнення до відповідальності виступає також держава в особі спеціально уповноважених на те органів виконавчої влади та судів (суддів);

3) адміністративним законодавством за вчинення адміністративних правопорушень передбачено перелік покарань (ст. 24 КУпАП).

Таким чином, наявність складу правопорушення є необхідною підставою адміністративної відповідальності. При цьому ознаки складу правопорушення, насамперед у публічно-правовій сфері, як і зміст конкретних складів правопорушень, мають узгоджуватися з конституційними принципами демократичної правової держави, включаючи вимогу справедливості, у його взаємозв'язку з фізичними і юридичними особами як суб'єктами юридичної відповідальності.

Юридичний склад адміністративного правопорушення містить чотири елементи:

- 1) об'єкт правопорушення;
- 2) суб'єкт правопорушення (у нашому випадку юридична особа);
- 3) об'єктивний бік, тобто зміст правопорушення;
- 4) суб'єктивний бік, тобто психоемоційний стан порушника.

Відсутність кожного з цих елементів виключає як наявність складу в цілому, так і, відповідно, застосування заходів державного примусу. Виходячи з цього, доцільно проаналізувати склад адміністративного правопорушення, яке вчиняється юридичною особою.

Об'єктом адміністративного правопорушення є суспільні відносини, які регулюються та охороняються нормами адміністративного права у сферах виконавчої влади, що передбачають застосування встановлених законодавством видів адміністративного покарання (ст. 24 КУпАП). До об'єктів адміністративних правопорушень належать такі:

- охорона праці і здоров'я населення;
- власність;
- охорона природи, використання природних ресурсів, охорона пам'яток історії та культури;
- промисловість, будівництво, сфера використання паливно-енергетичних ресурсів;
- сільське господарство, ветеринарно-санітарні правила;
- транспорт, галузь шляхового господарства і зв'язку;
- житлові права громадян, житлово-комунальне господарство та благоустрій;
- торгівля, громадське харчування, сфера послуг, фінансів і підприємницької діяльності;
- галузь стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації;
- громадський порядок та громадська безпека;
- установлений порядок управління;
- народне волевиявлення і встановлений порядок його забезпечення.

Названі об'єкти за своєю правовою характеристикою – родові об'єкти адміністративних правопорушень, які становлять невід'ємну та самостійну частину загального об'єкта. Загальним профілактичним об'єктом є запобігання адміністративним правопорушенням. Розрізняють також видовий об'єкт – специфічну юридичну групу суспільних відносин, що виступає різновидом родового об'єкта. У КУпАП видовий об'єкт досить повно та об'ємно регулює адміністративну відповідальність: транспорт, дорожній рух, фінанси, податки і збори тощо.

Об'єктивний бік адміністративного правопорушення характеризується системою законодавчих норм і правил, що регулюються адміністративно-правовими засобами і юридично значущими ознаками, важливим зовнішнім проявом яких є діяння. Об'єктивний бік правопорушення виражається в дії або бездіяльності, що заподіяла шкоду суспільним відносинам, а також спосіб, місце, час, знаряддя вчинення правопорушення та інші обставини.

Суб'єктом правопорушення є особа, яка вчинила адміністративне правопорушення, в нашому випадку – юридична особа. При цьому призначення покарання юридичній особі не звільняє від адміністративної відповідальності за дане правопорушення винну фізичну особу. Одночасне притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності фізичної особи не звільняє від адміністративної відповідальності за дане правопорушення юридичну особу. Отже, орган, що розглядає конкретну справу про адміністративне правопорушення, мусить довести провину як юридичної, так і фізичної особи. Суб'єктивний бік правопорушення виражається в психічному ставленні суб'єкта до вчинених ним дій (бездіяльності).

Таким чином, виникає питання: чи є вина необхідним елементом складу адміністративного правопорушення юридичної особи?

Спочатку треба визначитися з поняттям “вина юридичної особи”. Таке визначення не раз давалося в юридичній літературі. Так, класичний розгляд провини юридичної особи як суб'єктивного явища дається через провину фізичних чи посадових осіб, які безпосередньо діють від імені юридичної особи. Для вирішення питання про те, чи є дії юридичної особи винними, необхідно визначити, чи є вони наслідком дій або бездіяльності фізичних осіб, що входять до її складу. Якщо юридичним фактом, що лежить в основі протиправних дій юридичної особи, є дії фізичних осіб, дії юридичної особи вважаються винними. Якщо ж такою основою є фактичні обставини, виникнення яких не залежить від волі і свідомості осіб, які входять до складу юридичної особи, дії останньої вважати винними не можна.

При цьому визначення вини юридичної особи слід виводити саме через зв'язок між діями фізичних осіб, які входять до складу юридичної особи, і протиправними діями власне юридичної особи. Адже саме дії фізичних осіб – працівників юридичної особи – можуть викликати протиправні дії останньої, навіть не будучи протиправними. Водночас протиправні дії фізичних осіб, що стали причиною протиправних дій юридичної особи, в багатьох випадках є самостійними правопорушеннями і тягнуть за собою відповідальність саме цих осіб.

У кодексах про адміністративні правопорушення деяких пострадянських республік, зокрема ст. 3.5 КпАП Республіки Білорусь, ст. 2.1 КпАП Російської Федерації, передбачено адміністративну відповідальність за відсутності вини юридичної особи в тому її класичному розумінні, як ставлення особи до власних протиправних дій. У зазначених кодексах юридична особа визнається винною у скоєнні адміністративного правопорушення, якщо буде встановлено, що цією особою не дотримано норми, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність.

У науковій літературі з даної проблематики відзначалося, що провина юридичної особи не може довільно визначатися лише в разі виявлення провини конкретної посадової особи. Доведенню підлягає винність усіх працівників, що діють від імені організації в цілому.

Однак у науці адміністративного права має також місце й інший підхід до провини юридичної особи, коли провина юридичної особи визначається як комплекс негативних елементів, що характеризуються дезорганізацією діяльності юридичної особи, неприйняттям нею необхідних заходів для належного виконання покладених на неї обов'язків, браком необхідних зусиль для відвернення правопорушень та усунення їх причин.

На думку В. Стефанюка, І. Голосніченка, М. Михеєнка, вина юридичної особи – це психічне ставлення осіб, які перебувають у безпосередніх організаційно-правових відносинах з нею, причетні до протиправних діянь, виражених в актах юридичної особи, що завдали шкоди суспільним відносинам, порядку управління, та їх наслідків, виявлене у формі умислу або необережності [4, 7]. Російський учений Ю. Колесніченко пропонує комплексне розуміння вини юридичної особи як сукупне психічне ставлення колективу, адміністрації до адміністративного правопорушення й оцінки посадовими особами державних органів адміністративної юрисдикції вчиненого діяння [5, 132].

У той же час Д. Лук'янець пише, що важливе значення має суб'єктивний аспект самої категорії вини, тому для визначення вини юридичної особи переважає оцінка фізичною особою не власних дій, а того, яким чином її дії впливають на дію саме юридичної особи. Уточнюючи поняття винних дій для юридичної особи, він зазначає, що протиправні дії, вчинені юридичною особою, вважаються винними, якщо вони є наслідком свідомих дій (бездіяльності) фізичних осіб, котрі входять до складу юридичної особи [6, 9].

К. Овчарова стверджує, що адміністративна відповідальність настає тільки за наявності вини юридичної особи, яка вчинила адміністративно-протиправне діяння, за винятком спеціально передбачених законом випадків об'єктивної (безвинної) адміністративної відповідальності організацій. При цьому вина фізичної особи у вчиненні адміністративного правопорушення розглядається у формі умислу чи необережності, однак сутність вини фізичних і юридичних осіб різна. На думку автора, не слід пов'язувати вину організацій з виною їх працівників, а психологічні характеристики типу “суб'єктивне ставлення”,

“умисел”, “необережність” видаються непридатними для встановлення винності юридичної особи у вчиненні адміністративного проступку [7, 17].

Доцільно керуватися визначенням вини юридичної особи, запропонованим О. Зимою. Вина юридичної особи – це суб’єктивне ставлення до проступку фізичних осіб, які входять до складу юридичної особи або перебувають з нею в іншому зв’язку (членство, право власності) і трудова діяльність або управлінські повноваження яких пов’язані з вчиненням протиправного діяння. На його думку, вина має визначатися переважаючою волею, під якою слід розуміти волю адміністрації, інших осіб, котрим надано право давати вказівки в межах юридичної особи та її підрозділів [8, 7].

Отже, саме останній підхід до розуміння вини юридичної особи у вчиненні адміністративного правопорушення найбільш прийнятний у випадках вирішення спорів щодо адміністративних договорів. Крім того, принцип презумпції невинуватості під час провадження у справі про адміністративне правопорушення встановлює вину як обов’язкову умову для залучення юридичної особи до адміністративної відповідальності: особа підлягає адміністративній відповідальності тільки за ті адміністративні правопорушення, стосовно яких встановлено її провину.

Адміністративна відповідальність юридичної особи настає за вчинення нею забороненої КУпАП дії чи бездіяльності, яка виконана або санкціонована її керівником чи колективним органом управління, що діяв від імені юридичної особи. Юридичні особи можуть нести адміністративну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених нормами Особливої частини КУпАП.

Розрізняють такі форми вини юридичної особи: прямий і непрямий умисел (усвідомлення протиправного характеру своїх дій (бездіяльності) або бажання чи свідоме припущання настання шкідливих наслідків дій (бездіяльності); необережність, але тільки у формі недбалості. Тобто особа (фізична або організація) не усвідомлювала протиправного характеру своїх дій (бездіяльності) або шкідливого характеру наслідків, хоча повинна була та могла це усвідомлювати.

Нині активно йде закріплення на законодавчому рівні механізму правового регулювання адміністративної відповідальності юридичних осіб. Це проявляється в ухваленні кодифікуючих актів, які, зокрема, регулюють притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності в різних сферах суспільного життя.

Висновки. Таким чином, можна дійти думки про необхідність подальшого вдосконалення чинного законодавства, що регулює відносини адміністративної відповідальності юридичних осіб України на сучасному етапі розвитку щодо притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб, а саме:

- 1) передбачити в адміністративному законодавстві поряд з фізичними особами і юридичну особу як суб’єкта адміністративного правопорушення;
- 2) включити до КУпАП визначення адміністративного правопорушення юридичної особи, закріпивши при цьому принцип вини юридичної особи у вчиненні адміністративного правопорушення як обов’язкову умову притягнення її до адміністративної відповідальності.

Література

1. Кротюк В. Фінансові санкції та адміністративна відповідальність: проблема співвідношення [Текст] / В. Кротюк, А. Іоффе, Д. Лук’янець // Право України. – 2000. – № 5. – С. 29–33.
2. Кравченко Л. Проблеми адміністративної відповідальності юридичних осіб у сфері валютного законодавства [Текст] / Л. Кравченко, О. Плетньова // Юридичний журнал. – 2004. – № 8. – С. 69–72.
3. Герасименко Є. С. Питання реформування інституту адміністративної відповідальності [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 / Герасименко Є. С.; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2000. – 21 с.
4. Стефанюк В. Інститут адміністративної відповідальності юридичних осіб: проблеми теорії та практики [Текст] / В. Стефанюк, І. Голосніченко, М. Михеєнко // Право України. – 1999. – № 9. – С. 6–9.
5. Колесниченко Ю. Некоторые вопросы административной ответственности юридических лиц [Текст] / Ю. Колесниченко // Журнал российского права. – 1999. – № 10. – С. 132–137.
6. Лукьянец Д. Юридическое лицо как субъект административной ответственности: дополнительные аргументы “за” [Текст] / Д. Лукьянец // Юридическая практика. – 2001. – № 18. – С. 1–9.
7. Овчарова Е. Материально-правовые проблемы административной ответственности юридических лиц (к проекту Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях) [Текст] / Е. Овчарова // Государство и право. – 1998. – № 7. – С. 14–19.
8. Зима О. Адміністративна відповідальність юридичних осіб [Текст]: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук / Зима О.; Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2001. – 19 с.